

บทคัดย่อ

การล่มสลายของอาณาจักรเขมรโบราณ ตามทัศนะของจิตร ภูมิศักดิ์ ในแนวคิดมาร์กซิสม์

นักโบราณคดีพยายามอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีตโดยใช้หลักฐาน วัตถุทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์มานาน อย่างไรก็ตาม บางครั้งความพยายามในการแปลความหลักฐานทางโบราณคดีและพยานแวดล้อม ทั้งปวง รวมทั้งการพยายามหาคำอธิบายโดยการวิเคราะห์ผ่านเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ อาจไม่เพียงพอต่อความเข้าใจในกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมอันละเอียดอ่อนและซับซ้อนของมนุษย์ในอดีต นักโบราณคดีจึงพัฒนาทฤษฎีเพื่อเป็นแนวทางหนึ่ง ในการมองพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต และทำให้สามารถเข้าใจสิ่งที่เคยเกิดขึ้น เหล่านั้นได้อย่างมีชีวิตชีวา ในบทความนี้ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างการใช้ทฤษฎีทาง โบราณคดีในการอธิบายการล่มสลายของอาณาจักรเขมรโบราณในสมัยพระเจ้า ชัยวรมันที่ 7 ตามทัศนะของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งมีมุมมองแบบแนวคิดมาร์กซิสม์ อัน ทำให้เกิดมุมมองใหม่ที่ทำให้การอธิบายและตีความเหตุการณ์และสังคมในอดีตได้ อย่างน่าสนใจ

Abstract

The End of Ancient Angkor In Jit Pumisak's Marxism Marxism Viewpoint

Archaeologists have tried to describe human behavior using truly scientific method. However, that attempt seems not enough to provide better understanding of human society and culture in the past. Archaeological theory is employed as an additional way in explaining and interpreting human behavior in the past. This paper was aimed to explain how an archaeology theory, namely Marxism, was used to interpret the cause of collapse of the ancient Cambodian kingdom of Angkor during the reign of King Jayavarman VII using Jit Pumisak's work as a case study.

การล่มสลายของอาณาจักรเขมรโบราณ ตามทัศนะของจิตร ภูมิศักดิ์ ในแนวคิดมาร์กซิสต์

กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ *

ความพยายามในการอธิบายพลวัตต่างๆ ที่เคยขึ้นในสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีตของนักโบราณคดีเป็นสิ่งที่ท้าทายยิ่งนัก ในบางครั้งความพยายามในการแปลความหลักฐานทางโบราณคดีและพยานแวดล้อมทั้งปวง รวมทั้งการหาคำอธิบาย โดยการวิเคราะห์ผ่านเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ อาจไม่เพียงพอต่อความเข้าใจในกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมอันละเอียดอ่อนและซับซ้อนของมนุษย์ในอดีต อย่างไรก็ตาม นักโบราณคดีสามารถใช้ทฤษฎีในทางโบราณคดีเป็นแนวทางหนึ่งในการมองพฤติกรรมของมนุษย์ หรือใช้การอธิบายด้วยแนวคิดทฤษฎีเพื่อนำไปสู่ภาพสะท้อนเรื่องราวต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นและทำให้สามารถเข้าใจสิ่งที่เคยเกิดขึ้นเหล่านั้นได้อย่างมีชีวิตชีวา ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีผู้กระทำ (Agency) เป็นชื่อค่อนข้างใหม่ในวงการโบราณคดี นักโบราณคดีบางคนกล่าวว่าเป็นที่กล่าวถึงในวงการโบราณคดีราว 30 ปีที่ผ่านมา เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นหลังโบราณคดีกระบวนการ (Postprocessual archaeology) หรืออาจจะเกิดขึ้นพร้อมกันหรือมาจากการผสมผสานทฤษฎีทางสังคมหลายๆ อย่างรวมกันจากแหล่งเดียวกัน (สว่าง เลิศฤทธิ์ 2547 : 201-202) โดยทฤษฎีนี้ให้ความสนใจกับปัจเจกชนหรือกลุ่มคนที่มีแรงผลักดันรุนแรงจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ เช่น แนวคิดแบบมาร์กซิสต์ (Marxism)

ในที่นี้ผู้เขียนแสดงตัวอย่างของการใช้ทฤษฎีทางโบราณคดีมาอธิบายเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นของมนุษย์ในอดีต โดยหยิบยกตัวอย่างงานเขียนของ จิตร ภูมิศักดิ์ ปราชญ์ไทยที่มีแนวคิดในการวิเคราะห์สังคมในอดีตแบบที่คล้ายคลึงแนวคิดแบบมาร์กซิสต์

* อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

(Marxism) ซึ่งจิตรสามารถใช้แนวคิดดังกล่าวไปสู่กรอบอธิบายสังคมในอดีตที่มีความซับซ้อนละเอียดอ่อนของมนุษย์ในเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดีได้เป็นอย่างดี กระบวนทัศน์ดังกล่าวจึงเป็นอีกมุมมองหนึ่งของการใช้ทฤษฎีทางโบราณคดีในการสร้างชุดคำอธิบายทางโบราณคดีที่น่าสนใจยิ่ง

แนวคิดมาร์กซิสม์ (Marxism)

คาร์ล ไฮน์ริช มาร์กซ์ (Karl Heinrich Marx) (ค.ศ. 1818–1883) ผู้เป็นต้นกำเนิดแนวคิดที่มีอิทธิพลสูงสุดต่อโลกคนหนึ่ง งานของคาร์ล มาร์กซ์ กล่าวและวิเคราะห์เรื่องชนชั้นในสังคมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันไว้ในหลายแง่มุม เช่น

- การมองประวัติศาสตร์ในเชิงพัฒนาการทางสังคมและสังคมในฐานะเป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ ในประเด็นนี้ มาร์กซ์มองว่าในประวัติศาสตร์ของสังคมที่ผ่านมาล้วนเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ระหว่างชนชั้นจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสังคมสมัยใหม่จะปรากฏตัวมาจากรูปแบบของสังคมก่อนหน้านั้น ตั้งแต่ประวัติศาสตร์ของสังคมบุพกาล สังคมทาส สังคมศักดินาและสังคมทุนนิยม ย่อมประกอบไปด้วยชนชั้นหลักๆ 2 ชนชั้นเสมอ กล่าวคือ ในสังคมทาสมีชนชั้นนายทาสและชนชั้นทาส ในสังคมศักดินามีชนชั้นเจ้าขุนมูลนายและชนชั้นไพร่ ในสังคมทุนนิยมมีชนชั้นนายทุนและชนชั้นกรรมกร (มาร์กซ์เรียกสังคมนี้น่าสังคม “*กระฎุมพี*” (“*bourgeois*” society) เนื่องจากบทบาทที่ครอบงำของชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นกลางที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม (เชษฐา พวงหัตถ์ 2549 : 139) ทั้งนี้มาร์กซ์ไม่เชื่อว่าทุกคนในสังคมหนึ่งๆ จะทำงานในลักษณะหรือรูปแบบแบบเดียวกันเสมอไป คนในสังคมย่อมทำงานในหน้าที่ในลักษณะและรูปแบบที่เป็นกิจกรรมทางสังคม ที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่างๆ ที่ถูกกำหนดโดยสังคมในช่วงขณะนั้นและจะมีการเปลี่ยนแปลงตามเวลา (ราชบัณฑิตยสถาน 2543 : 60) และท้ายที่สุดมนุษย์จะทำการโค่นล้มด้วยการลุกฮือขึ้นมาปฏิวัติของชนชั้นผู้ใช้แรงงาน

- กระบวนการผลิต ในสังคมหนึ่งๆ จะมีกระบวนการผลิตซึ่งเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางสังคมในรูปแบบต่างๆ มาร์กซ์มองว่า “ในการผลิตทางสังคมที่มนุษย์ดำเนินอยู่นั้น พวกเขาได้เข้าสู่ความสัมพันธ์ที่แน่นอนซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้และเป็นอิสระจากเจตจำนงของพวกเขา” (Bottomore and Rubel 1963 : 67 อ้างใน เชษฐา พวงหัตถ์ 2549 : 158) มาร์กซ์อธิบายถึงรูปแบบการผลิตว่าประกอบไปด้วย

สิ่งสำคัญ 2 ประการ คือ **ปัจจัยการผลิต** หมายถึง สิ่งของเช่นที่ดินหรือทรัพยากรธรรมชาติ รวมไปถึงเทคโนโลยีที่จำเป็นต่อการผลิตสินค้าที่เป็นวัตถุ และ **ความสัมพันธ์เชิงสังคมของการผลิต** คือ ความสัมพันธ์เชิงสังคมที่ผู้คนถูกดึงเข้าไปร่วม และเมื่อใดก็ตามที่ใครได้เป็นเจ้าของและได้ใช้ปัจจัยการผลิต ปัจจัยสองประการนี้รวมเป็น **รูปแบบการผลิต** และระบบการผลิตเหล่านี้เองที่ทำให้เกิดระบบชนชั้น

- การแบ่งแยกชนชั้น (Class Divisions) ในประเด็นนี้ มาร์กซชี้ให้เห็นความแบ่งแยกชนชั้นที่เกิดขึ้นในสังคมสองชนชั้น โดยชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจะแสดงอำนาจเหนือชนชั้นกรรมกรหรือชนชั้นแรงงาน โดยมีบรรดากลุ่มคั่นกลาง (intermediate group) ความสัมพันธ์นี้ดำรงอยู่ได้เพราะความไม่เท่าเทียมกันของทรัพยากรอำนาจและมีพื้นฐานของความขัดแย้งที่ผลประโยชน์และพร้อมจะปะทุปัญหาขึ้นได้ทุกเมื่อ มาร์กซเชื่อว่าในที่สุดชนชั้นแรงงานจะลุกฮือขึ้นโค่นล้มระบอบที่โศกนคชี่หรือต่อต้านอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน การต่อสู้ที่ว่านี้เรียกว่า การต่อสู้ระหว่างชนชั้น (class struggle) (ราชบัณฑิตยสถาน 2543 : 60)

ไฮน์ต ไซยพร (2550) อธิบายแนวคิดมาร์กซิสม์ตอนหนึ่งไว้อย่างน่าสนใจว่า การแบ่งประเภทชนชั้นเชิงประจักษ์ในงานของมาร์กซมีคนกลุ่มหนึ่งที่ถูกขนานนามว่า "lumpen-proletariat" (lumpen หมายถึง ผุงคนชั้นต่ำ (ในที่นี้ หมายถึง ผุงชนที่ต่ำกว่ากรรมกรผู้ใช้แรงงาน) มาร์กซได้เขียนไว้ในหนังสือของเขา ได้แก่ The German Ideology (1868) และ The Eighteenth Brumaire of Louis Napoleon (1852) โดยให้ความหมาย "lumpenproletariat" ว่าหมายถึง "เศษเดนของชนชั้นทั้งหลาย" ได้แก่ พวกขี้โกงขี้ฉ้อ พวกตม้ตุ่นลวงโลก พวกเจ้าของช่องโสเภณี พวกเก็บของเก่าหรือเศษของขายตามตรอกซอยถนนหนทาง พวกก๊วยถ้อยอันธพาลที่ชอบขู่กรรโชก พวกขอทาน และพวกสะละสังคมอื่น ๆ จะเห็นได้ว่า คนพวกนี้ไม่ได้ทำมาหากินจริงจังเหมือนกรรมกรผู้ใช้แรงงาน ใน The Eighteenth Brumaire of Louis Napoleon (1852) มาร์กซและเองเกิลส์ได้อธิบาย "lumpenproletariat" ในฐานะที่เป็น "เศษของชนชั้น" (class fraction) นั่นคือจะมีสถานะเป็นชนชั้นก็ยังไม่เป็นไม่ได้ พวก "เศษชนชั้น" นี้เองที่มาร์กซและเองเกิลส์ชี้ว่าเป็นฐานอำนาจทางการเมืองที่สำคัญให้กับหลุยส์ โบนาปาร์ต ในฝรั่งเศสช่วงปี 1848

นอกจากนี้มาร์กซยังวิเคราะห์ไว้อีกว่า พวก "lumpenproletariat" นี้ ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายจริงจังในการมีส่วนร่วมในการปฏิวัติแต่อย่างใด แท้ที่จริงแล้วอาจมีผล

ประโยชน์จากการรักษาโครงสร้างทางชนชั้นที่ดำรงอยู่ เพราะบรรดาผู้คนในกลุ่ม “lumpenproletariat” มักจะต้องพึ่งพานายทุนและชนชั้นสูงในการที่พวกเขาจะมีชีวิตอยู่แบบวันต่อวัน ดังนั้นตามนัยดังกล่าวนี้ มาร์กซ์จึงมองว่าพวก “lumpenproletariat” เป็นพลังที่ด้านการปฏิวัติสังคม เป็นพวกที่เป็นอุปสรรคพัฒนาการความก้าวหน้าของสังคม พวกนี้เป็นพวกที่ต้องการจะเอาแต่ได้ด้วยวิธีลัด ไม่ว่าจะเป็นการโกง ฉ้อฉล หลอกหลวง ชูกรรโชก หรือขอเอาดี้อๆ ฯลฯ (สุรพงษ์ ชัยนาม 2524 : 89) ซึ่งหากจะย้อนมองดูในสังคมปัจจุบัน พบว่า คนแบบนี้พบได้ในทุกชนชั้น ด้วยเหตุนี้เองทำให้เข้าใจว่า ทำไมมาร์กซ์จึงจัดคนพวกนี้ว่าเป็นพวก “เศษเดนของชนชั้นทั้งหลาย” ซึ่งคนพวกนี้หาได้มีอุดมการณ์หรือจิตสำนึกทางการเมืองที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นธรรมแต่อย่างใด เพราะพวกเขาพอใจที่ได้เงินมาอย่างง่าย ๆ จากพวกนายทุนหรือชนชั้นที่ร่ำรวย ไม่ว่าจะเป็นการชูกรรโชกพวกนายทุน หรือรับใช้นายทุนในการข่มขู่ทำร้ายผู้อื่นในสังคม (ไชยันต์ ไชยพร 2550)

– สภาวะทางจิตวิทยาในสังคม หมายถึง ผลกระทบทางจิตวิทยาที่เกิดขึ้นของการอยู่ในสังคมที่มีกระบวนการผลิตและมีความแตกต่างระหว่างอำนาจรุนแรง โดยเฉพาะในชนชั้นแรงงาน เช่น “ความแปลกแยก” (alienation) คือ สภาพที่ไม่สามารถควบคุมการดำรงชีวิต การทำงานหรือการมีชีวิตของพวกเขาได้ ความรู้สึกแปลกและแตกต่างจากสังคม สภาวะจิตเหล่านี้ก่อให้เกิดผลรุนแรงต่อการปะทุของการปฏิวัติทางสังคม และ “อุดมการณ์” อันมีองค์ประกอบ เช่น ศาสนา การเมือง ศิลธรรม มีหน้าที่ที่ทำให้กลุ่มคนเบียดเบียนและปิดบังว่าองค์ประกอบของอุดมการณ์เหล่านี้เป็นเรื่องของค่านิยมและผลประโยชน์ที่เป็นสากลหรือของทั้งสังคม หรือทำหน้าที่รองรับความถูกต้องให้กับอำนาจของชนชั้นปกครอง เช่น อุดมการณ์ทำหน้าที่ชี้ให้เห็นความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และเป็นสากล เช่น เพศ ฐานะ หน้าที่ ชนชั้น (เชษฐา พวงหัตถ์ 2549 :143)

ทั้งนี้ผู้เขียนหยิบยกแนวคิดบางส่วนของแนวคิดมาร์กซ์ที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการอธิบายและมองว่า ทัศนะของมาร์กซ์สามารถการอธิบายสังคมในอดีตให้เข้าใจได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามสังคมต่างๆ ย่อมถูกหล่อหลอมให้มีลักษณะและรูปแบบทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน หากการหยิบยกแนวคิดดังกล่าวเพื่อใช้ในการอธิบายทางโบราณคดีนั้นควรจะพิจารณาในแง่มุมมองทางสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆ รวมทั้งหลักฐานทาง

โบราณคดีประกอบ จึงจะทำให้การอธิบายนั้นครอบคลุมและชัดเจนยิ่งขึ้น

จิตร ภูมิศักดิ์ ปัญญาชนปฏิวัติแนวมาร์กซิสต์

จิตร ภูมิศักดิ์ (พ.ศ. 2473-2509) ปัญญาชนหัวก้าวหน้าของสยาม งานของจิตร มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อระบบความคิดในเรื่องประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การเมือง การปกครอง สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา หนังสือ บทความ บทกวีรวมทั้งบทเพลงของเขาได้รับการตีพิมพ์และอ้างถึงหลายต่อหลายครั้ง และกลายเป็นตัวแทนของนักการต่อสู้เพื่อสังคมในอุดมคติ จิตรน่าจะเริ่มสนใจแนวคิดสังคมนิยมตามปรัชญาลัทธิมาร์กซ์-เลนิน สตาลิน และเหมาเจ๋อตุง ในช่วงที่เรียนอยู่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างปี พ.ศ. 2493-2494 โดยจิตรได้ศึกษาเรียนรู้ ความคิดใหม่ต่างๆ เหล่านี้ ส่วนหนึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากนิตยสารรายเดือนอักษรสาส์น อันมีเนื้อหาสนับสนุนและเสริมสร้างพัฒนาการทางสังคมตามแนวความคิดสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ นิตยสารอักษรสาส์น ในสมัยนั้นจึงเปรียบเสมือนหนึ่งในอาหารสมองชั้นเลิศของปัญญาชนหัวก้าวหน้าในยุคนั้น จนครั้งหนึ่งจิตรถึงกับเอ่ยปากว่า “ไม่ต้องสงสัยที่อักษรสาส์นจะต้องมีตำแหน่งสำคัญอยู่ในประวัติศาสตร์ของการเผยแพร่ลัทธิมาร์กซ์-เลนิน” จิตรเคยแปลเรื่องของคาร์ล มาร์กซ์ จึงไม่น่าแปลกใจที่งานของจิตรหลายๆ ต่อหลายชิ้นแสดงแนวคิดดังกล่าวออกมาอย่างชัดเจน เช่น

หนังสือ “โฉมหน้าศักดินาไทย” ซึ่งติดอยู่ในรายชื่อ 100 เล่มหนังสือดีที่คนไทยควรอ่าน บทวิพากษ์สังคมไทยอันท้าทายยุคสมัยนั้นก่อนที่จะถูกเป็นหนังสือต้องห้ามในภายหลัง ในหนังสือเล่มนี้จิตรได้วิพากษ์วิชาการประวัติศาสตร์ในช่วงนั้นว่า “ประวัติศาสตร์แทนที่จะเป็นประวัติศาสตร์แห่งการเคลื่อนไหวก้าวหน้าของประชาชน ตรงข้ามกลับเป็นประวัติการสืบสันตติวงศ์ของกษัตริย์...” (สมสมัย ศรีทรพรรณ (จิตร ภูมิศักดิ์) 2517 : 59) เขาพยายามชี้ให้เห็นถึงระบบศักดินาของไทย เขามองว่าสังคมไทยมีพัฒนาการผ่านขั้นตอนการผลิตอย่างที่มาร์กซ์เคยอธิบายไว้ กล่าวคือ ก่อนที่จะพัฒนาเป็นสังคมศักดินา ประเทศไทยได้ผ่านสังคมทาสในสมัยสุโขทัยมาก่อน เขาได้พิสูจน์ด้วยการอ้างหลักฐานจากพงศาวดารหรือหลักฐานโบราณวัตถุเพื่อเป็นการล้มล้างความเชื่อถือในการศึกษาไทยว่าสังคมสุโขทัยไม่เคยมีทาสและไทยไม่เคยผ่านระบบทาส เขาค้นคว้าย้อนไปไกลกว่าสังคมสุโขทัย เพื่อแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยเคยผ่านยุคชุมชนบุพกาล

มาแล้วโดยใช้หลักฐานจากโบราณวัตถุที่มีความเก่าแก่หลาย ๆ ชิ้นมาเป็นพยาน ทั้งนี้ สังคมไทยการถือครองที่ดิน คือ พระมหากษัตริย์ทั้งหมดและทำการแจกจ่ายที่ดินให้กับขุนนาง วัด ไพร่ ตามศักดิ์ เขาใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์พิสูจน์ให้เห็นว่า ชนชั้นศักดินามีเพทุบายอย่างไรบ้างในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แม้ว่าการแสวงหาผลประโยชน์นั้นบางครั้งเป็นสิ่งที่ให้โทษแก่ประชาชน เช่น การเปิดบ่อนการพนัน เพียงเพื่อรัฐได้รายได้จากการเก็บภาษีอากร หรือการเพิ่มภาษีฝักบุงซึ่งเป็นของกินสำหรับคนยากจน

อย่างไรก็ตามพบว่ามีผู้ศึกษาลัทธิมาร์กซ์-เลนินหลาย ๆ ต่อหลายคนในสังคมไทย เช่น ปรีดี พนมยงค์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ สัมกร บุราราส อัครนิ พลจันทร์ เปลื้องวรรณศรี สุภา ศิริमानนท์ และอุดม สีสุวรรณ เป็นต้น

ตำนานแห่งนครวัด : การอธิบายการล่มสลายของอาณาจักรเขมรโบราณในแนวคิดมาร์กซิสม์

หนังสือเล่มสำคัญเล่มหนึ่งของจิตรเรื่อง “ประวัติศาสตร์สนทนาเรื่อง ตำนานแห่งนครวัด” น่าจะเขียนขึ้นประมาณ ปี พ.ศ. 2498-2499 (จิตร ภูมิศักดิ์ 2545 : 7) เป็นบทสนทนานักันระหว่างตัวละครต่าง ๆ ระหว่างเดินเที่ยวชมเมืองพระนคร จิตรนำผู้อ่านไปสู่เรื่องราวความสนุกขวนคิดในรูปแบบกึ่งนวนิยายกึ่งบันทึกการท่องเที่ยว ซึ่งให้คิดมากกว่าการเดินทางชมปราสาทขอมต่าง ๆ ในความอัศจรรย์และความสวยงามของปราสาทแต่ละหลังในเมืองพระนคร แต่กลับสะท้อนในอีกแง่มุมตรงกันข้ามได้อย่างน่าตกใจ เขามองว่าปราสาทในแต่ละหลังในเมืองพระนครล้วนเป็นตัวแทนของเกียรติยศ บารมี อำนาจของกลุ่มบุคคลหนึ่ง เป็นการตอบสนองความต้องการเกียรติยศของคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้นท่ามกลางความเหน้อยยากอย่างแสนสาหัสของประชาชนทั่วไปซึ่งไม่เคยรู้สึกถึงความสุขสบายของชีวิตที่สงบสุขอย่างแท้จริง เนื้อหาสาระที่ได้จากบทสนทนาประวัติศาสตร์ผ่านตัวละครต่าง ๆ ปรากฏแนวคิดที่โดดเด่นเรื่อง “อวสานแห่งอารยธรรมสมัยนครหลวง” ซึ่งจิตรกล่าวว่าเป็นสิ่งที่ซ่อนเร้นในความคลุมเครือมีดมน เพราะจารึกซึ่งเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ของเขมรที่สืบทอดกันมาเป็นร้อย ๆ หลัคนั้น กลับหายไปอย่างสิ้นเชิงภายหลังพุทธศตวรรษ 19 เป็นต้นมา

ในขณะเดียวกัน พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้รับการยอมรับว่าเป็นมหाराชที่ยิ่งใหญ่

องค์หนึ่งของกษัตริย์เขมรโบราณที่นำมาซึ่งความรุ่งเรืองในราชอาณาจักรมากกว่า กษัตริย์พระองค์ใดเคยทำมาก่อน เห็นได้จากสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่พบมากมายในราช อาณาจักร หรือแม้แต่ในดินแดนต่างๆ ในภาคอีสานของประเทศไทย เรื่องราวของพระ เจ้าชัยวรมันที่ 7 และเหตุการณ์ต่างๆ ในราชอาณาจักรใช้ศิลาจารึกเป็นตัวบอกเรื่องราว เป็นสำคัญ เช่น จารึกปราสาทพระขรรค์ จารึกปราสาทตาพรหม จารึกปราสาทบันทาย ฉมาร์ เป็นต้น จารึกเหล่านี้ล้วนบอกเรื่องราวของพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระองค์ บันทึกถึงศาสนสถาน รูปเคารพที่สำคัญต่างๆ เครื่องบริวารทั้งหลาย เหล่านักบวชและ ผู้รับใช้ศาสนสถานโดยละเอียด จนกระทั่งในช่วงภายหลังพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สวรรคต เรื่องราวของการเสื่อมและล่มสลายของอาณาจักรยังคงดูเป็นเรื่องคลุมเครือ นักประวัติ ศาสตร์หลายคนแสดงข้อคิดว่า ความหายนะที่เกิดขึ้นของอาณาจักรเขมรในช่วงนี้เป็นผล มาจากการรุกรานของไทยที่ยกทัพมาโจมตีและทำศึกสงครามกันบ่อยครั้ง จนทำให้ อาณาจักรขอมพ่ายแพ้และล่มสลายในที่สุด หากยอร์ช เซเดส์ และ หลุยส์ ฟีโนต นักวิชาการชาวฝรั่งเศส เชื่อว่าความเสื่อมของอาณาจักรอาจเกิดขึ้นเพราะความเหน้อย ล้าของชนชั้นแรงงานและทาสที่ทำงานหนักเพื่อการก่อสร้างและเพาะปลูกอาหาร รวมถึงการทำนุบำรุงศาสนาซึ่งดำเนินมาหลายทศวรรษ จิตรเห็นด้วยกับนักวิชาการ ชาวฝรั่งเศสทั้งสอง ทั้งนี้จิตรได้หยิบยกข้อความในจารึกที่ปราสาทพระขรรค์* ที่ ยอร์ช เซเดส์ แปลและแสดงความคิดเห็นในตอนท้าย ซึ่งกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรสมัย ยังทรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าธารนิวัต แปลเก็บความออกเป็นภาษาไทยว่า

“ศิลาจารึกพระขรรค์นี้ ถ้าเราศึกษาเทียบเคียงกับศิลาจารึกที่ตาพรหม เราจะได้รู้จักพระมหากษัตริย์ผู้เป็นองค์สุดท้ายที่ปรากฏพระนามในจารึก เขมรโบราณ ว่าเป็นบุคคลที่มีลักษณะเรื่องราวอันเป็นสองแม่ตรงกันข้าม แก่กัน ด้านหนึ่งเป็นนักการเมืองที่เฉียบแหลม ได้ก่อกองสราภพของบ้าน เมืองมาจากการรุกรานของข้าศึกต่างชาติ กินตลอดทั่วประเทศจาม เป็น ผู้มีอุปบายไกลไกลในวิธีจัดการบ้านเมือง ได้สร้างถนนหนทางอันเต็ยรตาช

* จารึกปราสาทพระขรรค์บอกถึงเรื่องราวในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1725-1765) ได้เล่าเรื่อง ความยิ่งใหญ่ของพระองค์ไว้มากมาย รวมถึงเล่าเรื่องงานก่อสร้างในรัชสมัยของพระองค์ ถือว่าเป็นจารึกที่สำคัญ ในลำดับต้นๆ ในงานประวัติศาสตร์โบราณคดีกัมพูชา

ไปด้วยศาลาที่พักและโรงพยาบาล ได้กู่พระนครหลวงราชธานีที่ถูกข้าศึก
เผาผลาญให้กลับดังงามได้ตั้งเดิม แต่อีกด้านหนึ่งเล่า เป็นผู้ทรงอำนาจ
สิทธิ์ขาดกระหายแต่จะไวยศแก่วงศกุลของพระองค์ ทยานแต่จะไ้วพระ
เกียรติด้วยอาการอันผิดวิสัยผู้มีสติสมบูรณ์ จนเป็นผลทำลายทรัพย์สินของ
บ้านเมืองให้สูญสิ้นไปด้วยการก่อสร้างมฤตกเทวาลัยอันไร้ประโยชน์ ดุจ
ได้สืบเลือดของราษฎรจนซีดผอม ดุจได้นำประชาชนของพระองค์มั่งตรง
สู่ปากเหวอันลึก ซึ่งในรอบร้อยปีต่อมา ประชาชนนั้นก็ไ้วเริ่มกลิ้งพลัด
ตกลงไปด้วย” (วารสารแห่งสมาคมคณวิชาประเทศไทย ฉบับภาษาไทย
เล่ม 2 2485 อ้างใน จิตร ภูมิศักดิ์ 2545 : 3)

ทั้งนี้จิตรมองสาเหตุของการล่มสลายของอาณาจักรเขมรโบราณในสมัยพระเจ้า
ชัยวรมันที่ 7 ในประเด็นที่คล้ายคลึงกับแนวคิดมาร์กซิสม์ ดังนี้

- การมองประวัติศาสตร์ในเชิงพัฒนาการทางสังคมและสังคมในฐานะ
เป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ จิตรมองว่ากว่าอาณาจักรเขมรโบราณจะดำรงตนได้
อย่างภาคภูมิในช่วงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อาณาจักรเขมรโบราณต่างผ่านการเมือง
ปกครองและการต่อสู้มาอย่างยาวนาน รวมทั้งมีการสร้างศาสนสถานเพื่อตอบสนองความ
เชื่อความศรัทธา หรือแสดงคติสัญลักษณ์บางประการอย่างต่อเนื่อง กระบวนการทาง
สังคมในยุคสมัยนี้จึงมีลักษณะอย่างที่ปรากฏเช่นนี้

- กระบวนการผลิต ในประเด็นนี้ จิตรมองว่า ปราสาทเขมรแต่ละหลังที่สร้าง
ขึ้นนั้นเป็นปัจจัยการผลิตและเป็นมูลเหตุหลักของการผลิตเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ของ
ชนชั้นที่เป็นเจ้าของ และเป็นมูลเหตุสำคัญของการเกิดชนชั้นที่แบ่งแยกและเหลี่ยมล้ำกัน
อย่างชัดเจน เช่น เซเดส์ กล่าวว่าคุณคิดเพียงมฤตกเทวาลัยของพระมารดาพระราชินีแห่ง
เดียว มีข้าทาสที่ต้องทำหน้าที่อีกราวแปดหมื่นคน อาจจะถูกผู้คนบริเวรรอบๆ ให้เป็น
สมบัติของเทวราชในเทวาลัย ซึ่งคนพวกนี้ต้องทำอะไรไถนา หาน้ำมัน กายาน เนยใส
สารพัด มาให้พราหมณ์ทำพิธีประจำวัน และมอบผลผลิตให้กับพราหมณ์และเจ้าหน้าที่
ด้วย (จิตร ภูมิศักดิ์ 2545 : 25-26) ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์สนทนาเรื่อง ตำนานนคร
วัด” จะเห็นได้ว่า จิตรชื่นชมเซเดส์เป็นอย่างยิ่งและเห็นไปในทางเดียวกันว่า ประชาชน
ชั้นล่างของสังคมถูกใช้เป็นกำลังผลิต ซึ่งเป็นฐานกำลังส่วนใหญ่ของสังคมแทนที่จะถูก

ใช้ไปเพื่อการผลิตและการสร้างสรรค์ชีวิตทางเศรษฐกิจของประชาชน กลับถูกเกณฑ์ให้มาสร้างมรดกเทวาลัยเพื่อแสดงยศอำนาจของพระองค์เพียงผู้เดียว ในแท้ที่จริงแล้วการเสื่อมของอาณาจักรมีสาเหตุพื้นฐานมาจากความขัดแย้งภายในสังคมของอาณาจักรนั้นๆ เอง การรุกรานจากภายนอกเป็นเพียงเงื่อนไขส่วนประกอบ หรือเรื่องที่มาภายหลังทั้งสิ้น

- การแบ่งแยกชนชั้น (Class Divisions) การผลิตนำไปสู่การเกิดชนชั้นที่สำคัญสองชนชั้น คือ ชนชั้นเจ้าของปัจจัยการผลิต (กษัตริย์) และชนชั้นแรงงาน (ไพร่ ทาส) หากมองตามแนวคิดของมาร์กซ์พบว่า สังคมช่วงเวลานั้นน่าจะมี “umpenproletariat” หรือ “เศษเดนของชนชั้นทั้งหลาย” ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนโดยไม่ได้มีอุดมการณ์ทางการเมืองหรืออุดมคติการใช้ชีวิตแต่อย่างใด หวังเพียงประโยชน์ส่วนตัวโดยการทำทุกวิถีทางแม้แต่การฉ้อโกงเพื่อให้ได้ความสุขสบายเหล่านั้น

จิตรอธิบายชี้ชวนให้เห็นภาพปราสาทต่าง ๆ ที่สร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่มีมากมายหลายร้อยแห่ง และมีขนาดใหญ่มากมาย เช่น ปราสาทบายน ประตูนครธรรม ปราสาทนาคพัน ปราสาทตาโลม ปราสาทบันทายฉมาร์ ปราสาทตาพรหม ปราสาทบันทายกฐิ ปราสาทพระขรรค์ และมีปราสาทเล็กๆ กระจายอยู่รอบเมือง ทำให้ชวนคิดว่า กองทัพคนงานจะมีขนาดใหญ่สักเท่าไร จึงเพียงพอที่จะทำการสกัดหินและเคลื่อนย้ายมาจากเขาพนมกุเลนที่ห่างไกลจากเมืองพระนครหลายสิบกิโล พวกที่ทำหน้าที่ยกก้อนหินทรายที่หนักอึ้งจะต้องเข้ามาจุดลากกันคลาคล่ำ พวกที่ก่อก้อนหินแต่ละก้อนซ้อนก่อกันขึ้นไป พวกที่เป็นช่างสลักโคลน ช่างสลักลายเบาประดับลวดลายเต็มไปด้วยหมัด กองทัพมดจากแรงงานเกณฑ์เหล่านี้จะต้องเหนื่อยยาก เพียงเพื่อเชิดชูเกียรติยศบารมีส่วนบุคคลบางคน แก่พระมารดา ราชนี รัชทายาท หรือใครสักคนหนึ่งเท่านั้น (จิตร ภูมิศักดิ์ 2545 : 23) เซดส์กล่าวว่ามีไช่เพียงคนงานที่ทำหน้าที่สร้างเท่านั้น หากยังมีทาส ข้าพระ ที่ถูกเกณฑ์โดยรอบบริเวณเพื่อคอยดูแลรักษาและประกอบพิธีกรรม ตลอดจนทำไร่ไถนาเพื่อนำข้าวปลาอาหารมาบำเพ็ญกุศล เช่น ปราสาทตาพรหม มีข้าทาสราวแปดหมื่นคน ทรัพย์สินที่ใช้ เช่น ทองคำและเงินหนักประมาณอย่างละห้าพันกิโลกรัม แผ่นประดับ ไข่มุกสีห่มันเม็ดและยังผลิตผลอันเป็นกระยาหาร เครื่องบูชาที่จะต้องใช้ในชีวิตประจำวันด้วย (จิตร ภูมิศักดิ์ 2545 : 25)

นักประวัติศาสตร์โบราณคดีหลายคนมองว่าในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็น

ช่วงที่อาณาจักรกัมพูชาในพุทธศตวรรษ 18 เป็นสมัยที่รุ่งเรืองร่มเย็นอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เมื่อดูจากปราสาทต่างๆ ที่สร้างมากมายและแพร่อำนาจอย่างยิ่งใหญ่ไปยังดินแดนต่างๆ แม้แต่ในประเทศไทย หากจิตกรกลับมามองว่า มันกลับตรงกันข้าม ประชาชนเขมรโบราณได้ “ถูกสูบเลือดจนชาวชิต” โดยผู้มัวเมาอำนาจที่หยวนคลั่งไคล้ในเกียรติยศบารมีของตนเอง พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ไม่ใช่กษัตริย์ที่หนุ่มแน่น เวลาแห่งการก่อสร้างเพื่อไว้พระเกียรติยศมีอยู่อย่างจำกัด จึงต้องเร่งระดมกำลังความสามารถทุกด้านอย่างสุดกำลัง แม้จะระดมความสามารถอย่างสุดกำลังแล้วก็ยังพบว่าปราสาทต่างๆ ก็ยังไม่เสร็จเรียบร้อย ยังคงรอยสักค้างอยู่ทั่วไป สังเกตได้จากร่องรอยต่างๆ ที่ปรากฏบนปราสาทหิน เช่น ร่องรอยการขัดพื้นหน้าของหินให้เรียบเพื่อประสานรอยต่อก็ยังคงค้างอยู่ ขนาดต้องขุดเอาศิลาแลงเนื้อหยาบเปราะมาผสมกับหินทรายที่สกัดไม่ทัน เรียกได้ว่า บีบค้นความสามารถของสังคมทุกหยาดหยดมาใช้อย่างสิ้นสุด (จิตกร ภูมิศักดิ์ 2545 : 26)

– **สภาวะทางจิตวิทยาในสังคม** สภาวะทางจิตวิทยาน่าจะเป็นชนวนเหตุสำคัญหนึ่งของการล่มสลายของอาณาจักรในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กระบวนการผลิตที่เกิดขึ้นล้วนทำให้เกิดสภาวะทางจิตวิทยา เช่น พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเร่งให้สร้างศาสนสถานต่างๆ อย่างสุดความสามารถ ทั้งนี้เพื่อสิ่งใด? เพื่ออุดมการณ์ทางศาสนาหรือเกียรติยศชื่อเสียงของอาณาจักรหรือพระองค์ ทั้งนี้ทั้งนั้นสิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดผลกระทบทางจิตใจกับผู้อยู่เบื้องล่าง เช่น อุดมการณ์ทางศาสนาที่กษัตริย์เขมรเชื่อมสืบต่อกันมาจนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์ทรงเชื่อในแนวความคิดของพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งทำให้เกิดการสร้างประติมากรรมรูปเคารพตามเชื่อทางศาสนาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะตามคติรัตนตรัยมหายาน ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวร นางปรัชญาปารมิตา ผู้เป็นตัวแทนของพุทธบารมี ธรรมบารมีและปรัชญาบารมี ความศรัทธาในพุทธศาสนาทำให้พระองค์ทรงสร้างศาสนสถานเป็นจำนวนมากรวมทั้งอโรคยศาลาและที่พักคนเดินทางรายรอบพระราชอาณาจักร พระกรณียกิจหลายประการของพระองค์ทำให้นักวิชาการเชื่อว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงมุ่งหมายที่จะเป็นพุทธราชาตามแบบพระเจ้าอโศกมหาราช ดังที่ปรากฏในจารึกที่กล่าวถึงพระองค์ว่า “บุญกุศลของพระราชบิดาของพระองค์ มิได้น้อยไปกว่าพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ผู้ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาในอินเดียตอนต้นพุทธกาล และขอให้บุญกุศลทั้งหลายนำพา

ให้พระราชบิดาบรรลุประไพธัญญา เพื่อที่จะได้พาสัตว์โลกข้ามสังสารวัฏ ไปสู่นิพพาน” (พุทธศาสนานิกายเถรวาท 2514 : 78) หากเป็นเช่นนั้น การกระทำของพระองค์ในการสรรคสร้างวัดถือนิยมต่างๆ ส่วนหนึ่งเพื่อให้บรรลู่ซึ่งสัญลักษณ์บางประการในพุทธศาสนา มหายานเป็นสำคัญ ในขณะที่ส่วนประกอบที่สำคัญที่แท้จริง คือ ชนชั้นแรงงานและข้าทาส เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมที่มีหน้าที่ทำให้สัญลักษณ์เหล่านั้น บรรจบกันอย่างสมบูรณ์

ในเรื่องของกระบวนการผลิตเพื่อก่อให้เกิดรูปแบบการผลิตที่ส่งผลทางจิตวิทยา ซึ่งมาร์กซชี้มองว่า กระบวนการผลิตเกินกำลังเป็นปัจจัยการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ เพราะแรงงานในระบบดังกล่าวมิได้ให้ความสำคัญเหลือแล้วสิ่งที่เป็นสาร์ตอะของมนุษย์ แทนที่จะพัฒนาสนับสนุนพลังสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในตัวเอง (สุรพงษ์ ชัยนาม 2524 : 72) มนุษย์จึงขาดความเป็นมนุษย์และจะกลายเป็นวัตถุอย่างหนึ่งที่มีหน้าที่ทำตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมายและไม่สามารถควบคุมการดำรงชีวิตได้อย่างเสรี ในขณะที่ทาสหรือแรงงานต่างถูกปลุกฝังในอุดมการณ์ให้คิดว่า สิ่งนี้คือสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความสุขในโลกหน้า ตามหนทางแห่งพระศรีเมตไตรย แต่ต่างกลับสงสัยถึงความทุกข์อย่างแสนสาหัสที่เขาได้รับ และนี่หรือคือความสุขที่แท้จริง?

ในขณะที่พระพุทธศาสนานิกายหินยานที่เข้ามาเป็นระลอก เป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิดทางปรัชญาชีวิตที่เกิดขึ้นภายในสังคมของเขมร เป็นการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ใหม่แห่งสังคมที่เดียว กล่าวคือ จิตรมองว่าหินยานมีความตรงกันข้ามกับมหายานในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และตรงกันข้ามกับศาสนาฮินดูทั้งไวเชณพและไศวะนิกายที่ชนชั้นสูงของขอมนับถือกันมาตลอด ในขณะเดียวกันโดยลักษณะของศาสนาพุทธลัทธิหินยานกลับไม่มีพิธีรีตองอะไรลึกลับซับซ้อน เป็นปรัชญาเดียวที่คัดค้านระบบชีวิตฟุ้งเฟ้อ โอ้อุ่มชนผู้ทุกข์ร้อนและความทารุณทุกข์ยากที่พวกราชกรูได้รับ เป็นปรัชญาที่ศรัทธาในความมกน้อย เข้าถึงจิตใจของสามัญชนผู้ยากไร้ ศาสนาใหม่ที่เข้ามามีลักษณะหลายประการที่ขัดแย้งกับศาสนาที่มีอยู่เดิม เช่น พิธีรีตอง เจ้ายศเจ้าอย่าง ความทรวงโอ้อ่า และโองการของนักบวช เจ้านายที่มุ่งแต่สร้างเทวาลัยโดยไม่นึกถึงทุกข์สุขของราษฎร มโนทัศน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธลัทธิหินยานได้เข้ามาแทรกซึมอย่างเจี๊ยบๆ แต่สามารถโจมตีปรัชญาเก่าและระบบชีวิตแบบเก่าของสังคมได้อย่างหนักหน่วงและทรงพลัง เหมือนการก่อกระตุ่นให้เกิดความชิงชังภายใต้ระบบการปกครองที่มีกษัตริย์

ผู้ทายนยศ และหมู่ชนชั้นสูงที่มีการขัดแย้งกันตลอดมา

ในระยะต่อมา หลังจากสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ลักษณะทางสังคมของอาณาจักรขอมดูไม่มั่นคงเท่าไรนัก อาจจะเนื่องด้วยการเกิดศึกสงครามและเกิดความขัดแย้งต่างๆ เกิดขึ้นในราชสำนัก กษัตริย์องค์ต่อมา คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ทรงยอมรับศาสนาฮินดูและทำลายรูปเคารพและศาสนสถานเดิม จนกระทั่งในสมัยพระเจ้าศรีนทรวรมัน ซึ่งจิตรเห็นว่าเป็นกษัตริย์ผู้ล้มล้างระบบการปกครองเดิมร่วมกับประชาชนตามเมืองต่างๆ ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนานิกายหินยานที่ประชาชนพร้อมยอมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างยินดี น่าจะกล่าวได้ว่าเป็นครั้งแรกที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการต่อต้านล้มล้างระบบการปกครองที่มีอยู่เดิม กษัตริย์พระองค์ใหม่อาจจะยกเลิกลักษณะที่เคยทำมาแต่เดิมบางประการ เช่น การสร้างปราสาทต่างๆ การสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ๆ ที่ต้องใช้ระบบเกณฑ์แรงงาน ด้วยเหตุนี้ทำให้ฝีมือการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเมืองพระนครจึงได้หยุดชะงักลง ปราสาทหลายๆ หลังที่ยังก่อสร้างไม่เสร็จและสลักค้างอยู่ก็ถูกทิ้งกลางคัน และไม่ปรากฏสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ๆ ภายหลังจากนั้นเป็นต้นไป ในบัดนี้ประชาชนเข้าใจว่า ตนเองได้เข้มแข็งและเสรีขึ้นกว่าเดิมและปฏิเสธการไล่ต้อนเพื่อทำงานเป็นแรงงานที่โดนกดขี่ อย่างไรก็ตามในช่วงเวลานี้ถือว่ายุคที่ประวัติศาสตร์หายไปโดยฉับพลัน เช่น จารึกที่เคยทำมาอย่างต่อเนื่อง ปราสาทต่างๆ ถนนต่างๆ ไม่ปรากฏอย่างมากมายอีกต่อไป นโยบายการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง ศาสนา รวมทั้งความคิดต่างๆ ของประชาชนเหล่านี้ เป็นการล้มล้างระบบความเชื่อดั้งเดิม ทั้งทางศาสนา การเมือง การปกครองอันยาวนานของเขมรหลายร้อยปีลง และไม่อาจหวนกลับมาได้ดังเดิมอีกต่อไป

จิตรชี้ชวนให้มองว่าภาวะการล่มสลายของอาณาจักรใหญ่ในยุคโบราณ ล้วนมีสาเหตุขึ้นพื้นฐานมาจากความขัดแย้งในสังคมของอาณาจักรนั้นๆ เองทั้งสิ้น อันเนื่องมาจากความเหลื่อมล้ำของชนชั้นทางสังคมที่เกิดมาจากการผลิตที่เกินกำลังมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานและต่อเนื่อง อันก่อให้เกิดผลกระทบหลายๆ ประการรวมทั้งกระทบกับภาวะทางจิตใจอย่างรุนแรง ส่วนการรุกรานจากปัจจัยภายนอกล้วนเป็นเงื่อนไขประกอบ เช่นเดียวกับ อาณาจักรอยุธยา ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในเปิดช่องให้กำลังจากภายนอกเข้ามายั้่นทอนถึงอาณาจักรภายในได้นั่นเอง

ท้ายที่สุด แนวคิดแบบมาร์กซิสต์เป็นแนวคิดที่มีความน่าสนใจแนวคิดหนึ่ง ซึ่ง

ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำ ผู้กระทำ ผู้ถูกกระทำ และโครงสร้างทางสังคม ซึ่งสามารถใช้อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีตและคาดการณ์สังคมที่จะเป็นไปในอนาคตได้ ในแง่กว้างและลุ่มลึก ถึงแม้จะปรากฏข้อกังขาในเรื่องของการด่วนสรุปเหตุการณ์ต่างๆ อย่างฉับพลันหรือการมองสังคมในแง่ลบ ซึ่งเหตุการณ์อาจจะไม่เป็นดังนั้นเสมอไปตามลักษณะพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม จิตรได้พยายามอธิบายเหตุการณ์ต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นของอาณาจักรเขมรโบราณในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในแนวคิดมาร์กซิสต์ได้อย่างเคลื่อนไหวและน่าชื่นชมยิ่ง พร้อมทั้งทำให้ผู้อ่านได้เกิดมุมมองใหม่ๆ ซึ่งทำให้สามารถนำไปค้นคว้าลุ่มลึกต่อไปได้

ผู้เขียนเห็นว่า ในปัจจุบันนักโบราณคดียังต้องการคำอธิบายพฤติกรรมหรือเรื่องราวต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตของมนุษย์จากหลักฐานทางโบราณคดีเท่าที่จะสืบค้นได้ ซึ่งกระบวนการอธิบายโดยใช้ทฤษฎีทางโบราณคดีสามารถนำมาใช้ในงานโบราณคดีได้ดีเช่นเดียวกัน ในบริบทและหลักฐานทางโบราณคดีที่เหมาะสมเพื่อนำไปสู่การตีความที่น่าเชื่อถือมากที่สุด ทั้งนี้กระบวนการที่ค้นดังกล่าวทำให้นักโบราณคดีเกิดทางเลือกในการสร้างสรรค์คำอธิบายลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคม หรือสังคมมหภาค กระนั้นกระบวนการตีความควรสร้างภาพเรื่องราวในเงื่อนไขของมิติเวลา สถานที่ที่ถูกต้องและเหมาะสมมากที่สุดตามพยานแวดล้อมที่ปรากฏ การตีความทางโบราณคดีจึงจะมีความหลากหลายและชัดเจนยิ่ง

ขอขอบคุณ

รศ.ดร.ชนิก เลิศชาญฤทธิ์ สำหรับข้อเสนอแนะและหนังสือค้นคว้าที่เป็นประโยชน์ยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- เชษฐา พวงหัตถ์. "วิวาทะ Structure-Agency และการหาทางออกให้กับปัญหาวิลักษณะนิยม : Marxism versus Foucault". ฉบับว่าด้วยมิตรหรือเพื่อน. วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 17, 1-2 (ม.ค.-ธ.ค. 2549), หน้า 128-187.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์ เพิ่มเติมข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ศยาม, 2540.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ตำนานแห่งนครวัด. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2545.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ใองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2524.
- ไชยันต์ ไชยพร. กรุงเทพธุรกิจ. วันจันทร์ที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2550.
- พุทธศาสนบัณฑิตยสถาน. พุทธศาสนาในกัมพูชา. กรุงเทพฯ : สภาวิจัยแห่งชาติ, 2514.
- ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา : มาร์กซิสม์กับมานุษยวิทยามาร์กซิสม์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2543.
- เลนิน, วี.ไอ. คาร์ล มาร์กซ์ = Karl Marx : ประวัติย่อพร้อมด้วยแนวคิดของลัทธิมาร์กซ์โดยคร่าว ๆ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พรรคสังคมนิยม, 2539.
- สมสมัย ศรีทรพรรณ (จิตรภูมิศักดิ์). โฉมหน้าศักดินาไทย. กรุงเทพฯ : บพิธ, 2517.
- สว่าง เลิศฤทธิ์. โบราณคดี : แนวคิดและทฤษฎี. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2547.
- สุรพงษ์ ชัยนาม. มาร์กซ์และสังคมนิยม. กรุงเทพฯ : ปาจารย์สาร, 2524.

สุภา ศิริमानนท์. มาร์กซังใจจะพิสูจน์อะไรอย่างไร : คำบรรยายว่าด้วยโลกทรรศน์
ของมาร์กซ์ในทางเศรษฐกิจการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ชาวอักษร,
2530.

Bottomore, Tom and M. Rubel Zeds. X. **Karl Marx : selected writings in
sociology and social philosophy.** Harmondsworth : Pelican, 1963.

Trigger, Bruce G. **A history of archaeological thought.** Cambridge : Cambridge
University Press, 1989.

Karl Marx and Frederick Engels. **The German ideology.** Moscow : Progress,
1968.

Karl Marx. **The eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, with explanatory notes.**
New York : International Publishers, 1981.